పరిశోధనా వ్యాసం

శేషేంద్ర శర్మ సాహితీ ప్రస్థానం- ప్రాచీనం నుండి ఆధునికం వరకూ

ఆచార్య అయినవోలు ఉషాదేవి
85005 24879

శేషేంద్ర జీవితం, సాహిత్య ప్రస్థాన నేపథ్యం

గుంటూరు శేషేంద్ర శర్మ గారు నెల్లూరు జిల్లా లో 1927 అక్టోబర్ 20 న జన్మించారు. గుంటూరు లోనూ, మద్రాసు లా కాలేజీ లోనూ చదువుకున్న ఆయన ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రంలో (ఉమ్మడి) మున్సిపల్ కమీషనర్ గా పదవీవిరమణ వరకూ పని చేశారు.

గుంటూరు శేషేంద్ర శర్మ గారు పేరెన్నిక గన్న సాహితీవేత్త, బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి, బహుభాషాకోవిదుడు. బాల్యంలో తన ఇంట్లోనే పెద్ద లైబ్రరీ ఉండటం ఆయనకు బాగా కలిసొచ్చింది. అందువల్ల పుస్తక పఠనం ఆయనకు చిన్నతనం నుండి అలవడింది. దానినే ఆయన తన 'ఊహలో...' అనే పుస్తకంలో "ప్రజానీకం, ఆది వ్యాధులకు పరమౌషధం పుస్తక పఠనం" అనే వ్యాసం లో వ్యక్తం చేసారు. అనేక పుస్తకాలు చదవడం వల్ల ఆయనకు చదవడమే కాకుండా, ఆలోచించడం వితర్కించడం, రాయడం కూడా తన జీవితంలో అనివార్యం అయిపోయాయి. ప్రాచీన వాల్మీకి 'రామాయణం' మొదలుకొని, ఆధునిక వచనకవిత్వం వరకూ ఆయన రచనా అంశాలు విస్తరించాయి. తానే స్వయంగా చెప్పుకున్నట్లు ఆయనకు "కవిత్వమంటే" స్వప్నవిద్య. సుమారు యాభై ఏళ్లు ఆయన సాహిత్య కృషి కొనసాగింది. తన కాలం నాటి కవుల కన్నా ఆయన సాహిత్యం విలక్షణమైనది.

ఆయన కాలానికి విశ్వనాథ సత్యనారాయణ వంటి సంప్రదాయ కవులూ, శ్రీశ్రీ ఆరుద్ర వంటి అభ్యుదయ కవులూ, రాయప్రోలు, దేవులపల్లి వంటి కాల్పనిక కవులూ, ఇంకా తిరుగుబాటు, విప్లవ కవులూ అంటూ ఒక్కొక్కరూ ఒక్కొక్క

కవితారీతికి ప్రతీకలు గా ఉన్న రోజుల్లో ఈ కవి ఒక్కడూ విలక్షణంగా పై లక్షణాలన్నీ 'కొత్త పాతల మేలు కలయికగా' క్రొమ్మెరుంగులు చిమ్ముతూ తెలుగు సాహిత్య లోకం లో ప్రవేశించాడు; ప్రకాశించాడు.

శేషేంద్రకి కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీ అవార్డు, భారత ప్రభుత్వం వారి "రాష్ట్రేందు" అవార్డు కలకత్తా హిందీ అకాడెమీ అవార్డు లతో పాటు తెలుగు విశ్వ విద్యాలయం గౌరవ డాక్టరేట్ వంటి ఎన్నో విశిష్ట పురస్కారాలు లభించాయి. 2004 లో నోబెల్ బహుమతికి ఆయన పేరు ప్రతిపాదించడం జరిగింది. దాదాపు 30 కి పైగా వివిధ సాహిత్య రంగాలలో, పద్యకవిత్వం, వచన కవిత్వం, విమర్శ, వ్యాసం వంటి అనేక ప్రక్రియలలో రచనలు చేసారు. సంస్కృత, తెలుగు భాషల్లోని ప్రాచీన సాహిత్యం బాగా చదువుకోవడం వల్ల రామాయణం, శృంగార నైషధం వంటి కావ్యాలలోని అనేక నిగూఢ అంశాలను వెలికి తెచ్చే రచనలు ఒకపక్క చేస్తూనే ఆధునిక భావజాల దృక్పథం తో మరో పక్క అనేక వినూత్న కల్పనలతో కూడిన రచనలు కూడా చేశారు. ఆయా రచనలతో ఆయన అటు ప్రాచీన సాహిత్యం లోనూ ఇటు ఆధునిక సాహిత్యం లోనూ తన ప్రతిభను నిరూపించుకున్నారు. అందుకే ఈ వ్యాసానికి పై శీర్షికను పెట్టడం జరిగింది.

శేషేంద్రసాహిత్య పఠనం

"ఊహాలో" అనే పుస్తకం లో శేషేంద్ర చెప్పుకున్నట్లు తన ఏడెనిమిది ఏళ్ల వయసు నుండే బయట స్కూలు చదువుతోబాటూ ఇంట్లో ఉన్న సంస్కృత తెలుగు కావ్యాలు, పురాణాలు, నిఘంటువులు, తెలుగు ప్రబంధాలు చదువుతూ "విజ్ఞాన సేకరణ" చేస్తుండే వాడు. 'చదవని వాడజ్ఞుండగు' అన్న పోతన మాట శేషేంద్ర నిజమని నిరూపించాడు. కవిత్వం రాయాలంటే ఏం చెయ్యాలి అని శ్రీశ్రీ ని అడిగితే ముందుగా సాహిత్యం చదవాలని చెప్పారని చదివిన గుర్తు. ఇట్లా ఇంట్లోని గ్రంథాలయం లో ఉన్న పుస్తకాలు చదవడం వల్లనే శేషేంద్ర అతి చిన్న వయసులోనే సోరాబు వంటి పద్య కావ్యంతో తన సాహిత్య రచనా ప్రయాణం ప్రారంభించాడు.

శేషేంద్ర సాహిత్యం

పైన పేర్కొన్నట్లు అంత భాషా సాహిత్య పరిజ్ఞానమే ఆయనకు రామాయణం మొదలుకొని రిక్షా వాడి వరకూ 'కాదేదీ కవిత కనర్హం' అన్నట్లు సాహిత్యవస్తువులుగా అయినట్లు మనకి కనిపిస్తుంది. పురాణేతిహాసాల లోతులను,

మంత్ర, యోగ కుండలినీ వంటి ఆధునికులకు అంతుపట్టని విషయాలతో బాటు వ్యక్తి, కుటుంబం, సమాజం, దేశం, ప్రపంచం దాటి అంతరిక్ష, దిగంతాల వరకు; అలాగే వ్యక్తి ప్రేమ, వైయక్తిక స్వేచ్ఛ మొదలుకొని, సామాన్య మానవుల ఆకలి, పేదరికం, అగచాట్లు, బాధలు, కష్టాలు, కన్నీళ్ల వరకూ అన్నీ ఆయన సాహిత్య రచనా వస్తువులే అయ్యాయి.

మానవుడి బాధలను కవిత్వీకరించడమే కాదు, వాటినుండి విముక్తి కావటం కోసం దిశానిర్దేశాలూ, సామాజిక న్యాయాల సూచనలూ కూడా ఆయన సాహిత్యంలో కనిపిస్తాయి. ఒకవైపు మనిషి ఉన్నతమానవుడుగా పరిణామం చెందటానికి పుస్తకపఠనం ఎంత ముఖ్యమో చెప్తూనే, మరోవైపు చదువులకన్నా వ్యవసాయమే (నాగలి) మిన్న అనీ అంటాడు. అయితే మనం దీనిలో వైరుధ్యం చూడకూడదు. మనిషి రాజకీయాల కంపును వదులుకొని, ప్రకృతి పారవశ్యాలను ఆస్వాదిస్తూనే, దానినీ అధిగమించి వైజ్ఞానిక అంశాల వైపు ఎందుకు దృష్టిసారించాలో, ఆ జ్ఞానం మనిషికి ఏవిధమైన అవగాహనను పెంచి, సృష్టి తత్వాన్ని అర్థం చేసుకోగల తాత్విక చింతనను అలవర్చుతుందో తన కవిత్వం, సాహిత్యం ద్వారా వివరిస్తాడు. అంటే ఈనాటి చదువుల విధానం పట్ల వ్యంగ్య విమర్శ లో భాగంగా, చదువుల చట్రంలో ఇరుక్కొన్న ఈ నాటి విద్యార్థి జీవితాన్ని కోల్పోతున్నాడన్న బాధ అందులో మనం గమనిస్తాం. ఇలాంటి చదువుల కన్నా నాగలి పట్టి దున్నుకోవడం మేలని ఆయన ఉద్దేశంగా కనిపిస్తుంది. అంతేకాదు. తన మట్టి మూలాలను ఎవ్వరూ మరవకూడదనీ, నేల విడిచిన సాము చేయకుండా ప్రజల జీవన సుఖ సంతోషాల కోసం కవి కలం నిలవాలన్న ఆయన ఆకాంక్ష ఆయన రచనల్లో కనిపిస్తుంది.

> మానవుడి బాధలను కవిత్వీకరించడమే కాదు, వాటినుండి విముక్తి కావటం కోసం దిశానిర్దేశాలూ, సామాజిక న్యాయాల సూచనలూ కూడా ఆయన సాహిత్యంలో కనిపిస్తాయి.

ఈ విధమైన జీవిత పరిధిని కూడా దాటిన అన్వేషణలో మార్మిక, తాంత్రిక, ఆధ్యాత్మికలతో కూడిన మరో ప్రపంచాన్ని స్వప్న లోకంగా చూపిస్తాడు. ఒక విషయాన్ని ఎన్ని భిన్న కోణాలనుండి అర్థం చేసుకోవచ్చో, వాల్మీకి నుండి తన

వరకూ (శేషేంద్ర) వచ్చిన భారతీయ, తెలుగు సాహిత్యాల తీరుతెన్నులేమిటో చర్చిస్తాడు. ఇట్లా ఆయన సాహిత్య వస్తువుకానిదేదీ లేదని తెలిసి మనం ఆ కవన వేగానికి, ఆవేశంలోని ఉధృతికి, వ్యక్తీకరణకూ ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోతాం. ఆయన గ్రంథాల అధారంగా ఆయన సాహిత్య వస్తువులను ఈ కింది అంశాలుగా స్థూలంగా వర్గీకరించవచ్చు.

శేషేంద్ర సాహిత్య వస్తువులు

i) ప్రాచీన కావ్యాల విశ్లేషణ; ఆ విశ్లేషించడంలో విలక్షణత (షోడశి, స్వర్ణ హంస, కవిసేన మ్యానిఫెస్టో)

ii) ప్రేమాభివ్యక్తి: ఈ కవిత్వీకరణ లో వైవిధ్యం, సున్నితత్వం , వినూత్న అభివ్యక్తి

iii) సామాజిక చైతన్యం: అసమానతలు, దారిద్ర్యం వంటి వాటి గురించి ప్రజలను చైతన్య పరచి, వాటి నుండి విముక్తి కోసం విప్లవమార్గనిర్దేశం చేయటం.

iv) ప్రకృతి ఆరాధనలో పులకించటం (చెట్లు, సముద్రం, అరణ్యాలు, పూలు, ఆకాశం, ప్రజలు, కాలం, ఋతువులు మొ॥వి); నగర జీవన నిరసన (నేనూ నా దేశం; ఋతు ఘోష, మొదలైనవి).

v) కుత్సిత రాజకీయాలనూ, కుహనా కవులనూ ఎండగట్టడం (అనేక రచనలలో)

vi) వైజ్ఞానిక, శాస్త్ర దృష్టి కలిగించాలనే, పెంచాలనే జిజ్ఞాసతో వివిధ అంశాలపై వ్యాసాలు రాసి వాటిని ప్రాచీన భారతీయ విజ్ఞానంతో మేళవించి చూపడం (విశ్వవివేచన, నరుడు–నక్షత్రాలు, ఊహాలో.. మొదలైనవి)

vii) ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య ఆలంకారిక, సాహిత్యవిమర్శ శైలీ విశ్లేషణలతో కూడిన సాహిత్య విమర్శ; ఇతరుల విమర్శల పట్ల ధిక్కారం. (కవిసేన మ్యానిఫెస్టో)

viii) భారతీయ తత్త్వ ఆవిష్కరణ (షోడశి , కవిసేన మ్యానిఫెస్టో)

ix) గజల్ లక్ష్యలక్షణాలవర్ణన.

అంటే పైనే చెప్పినట్లు స్థూలంగా జీవితాన్ని అన్ని కోణాల నుండి దర్శించి,

దానితో ముడిపడ్డ ఆధ్యాత్మికత, ప్రేమ, సమానత్వం కోసం విప్లవం, ప్రకృతి ఆస్వాదనఇలాంటివన్నీ కలగలిపిన ప్రాచీన, ఆధునిక సమ్మేళనం ఈయన కవితావరణంగా గుర్తించ వచ్చు.

ఇంత వైవిధ్యభరితమైన సాహిత్యాన్ని సృష్టించటం ఒక సాహితీవేత్తకు ఎంత కష్టమో, అంతటి సాహిత్యాన్ని అంచనా వెయ్యటమూ, అధ్యయనం చేసి విశ్లేషించటమూ ఏ ఒక్కరికీ పూర్తిగా సాధ్య మయ్యే పని కాదు; కనీసం సులభమైంది మాత్రం కాదు అని అర్థం అవుతుంది (ఈ విషయం ఆయన గ్రంథాలకు ముందుమాటలో రాసిన గొప్ప కవులూ రచయితలు మొదలుకొని ఆధునికుల వరకు రాసినవి చదివితే తెలుస్తుంది). మొత్తం మీద సాహితీప్రియులను ఆకట్టుకునే కవిత్వీకరణతోనూ, ఆలోచింప జేసే భావావేశంతోనూ ఆయన పుస్తకాలు మనల్ని చదివింప చేస్తాయి.

ఈ గ్రంథం 1970-1986 మధ్య కాలంలోని వచన కవితా సమాహారమే అయినా దీనిని సంకలన కావ్యం అని చెప్పటం శేషేంద్రకు సమ్మతం కాదు.

శేషేంద్ర తాను 1970-1986 ల మధ్య రాసిన వివిధ రచనలు నిజానికి వేర్వేరు అంశాలు కావని తనే గుర్తించి వాటన్నింటినీ కదంబమాలగా కూర్చి "ఆధునిక మహాభారతం" అనే ఏక కావ్యంగా రూపొందించారు. మహాభారతంతో పోలికగా ఒక్కొక్క అధ్యాయంగా చేర్చిన వాటిని పర్వాలుగా వర్ణించారు.

ఆధునిక మహాభారతం

ఈ గ్రంథం 1970-1986 మధ్య కాలంలోని వచన కవితా సమాహారమే అయినా దీనిని సంకలన కావ్యం అని చెప్పటం శేషేంద్రకు సమ్మతం కాదు. ఆయన స్వయం గా "ఇది నా సంకలన కావ్యం కాదు; ఇది నా సంపూర్ణ కావ్యం" అని చెప్పుకున్నారు.

స్థూలంగా 'నాదేశం, నా ప్రజలు' అనే తాత్త్విక చింతన చుట్టూ నిర్మితమైన ఈ సాహిత్యంలో అంతర్లీనంగానూ, ప్రత్యక్షంగానూ కూడా కవి 'నేను' అనే రూపంలో కూడా మనకు దర్శనమిస్తాడు.

ఈ ఆధునిక మహాభారతంలోని కావ్యాలను వేరువేరుగా, వేర్వేరు కాలాల్లో రాసినప్పటికీ, అవన్నీ ఒకదానితో ఒకటి అనుసంధానమైనవే తప్ప, విడివిడి భాగాలు కాదని చెప్పటం వల్ల, 'పర్వం' అనీ, గ్రంథానికి "ఆధునిక మహా భారతం" అనీ వ్యాస మహాభారత పర్వాలతో ఉపమింప చేస్తూ చేసిన వర్గీకరణకు పద్దెనిమిది పర్వాలు లేకపోయినా న్యాయం అనే అనిపిస్తుంది, వీటిని ఏక బిగిన చదివితే. అయితే వాటి మధ్య 'ఏక సూత్రత' ఎలా ఉందో, ఎలా సాధ్యమైందో ఇంకా లోతుగా పరిశోధించాల్సి ఉంటుంది. ఇతిహాస, మహాకావ్యాలలో వలె, ఆయన ఆశ్వాసాంత గద్య(ల) లో ఇలా రాసుకున్నారు:

"ఇది విశంతితమ శతాబ్ది షట్ సప్తతితమ సంవత్సర డిసెంబర్ మాసాన (1976) 'విప్లవభాషా విధాత' 'కవిసేన మానిఫెస్టో ప్రణీత', 'బుధజనవిధేయ' శేషేంద్ర నామధేయ కవివర్య ప్రణీత.... .... నామాంతర సమేత ...... పర్వం" (ఒక్కొక్క పర్వం పేరు ఉంటుంది). సమాప్తం

ఈ గ్రంథం లోని 10 పర్వాలు వరుసగా–

1) ప్రజా పర్వము (నాదేశం, నా ప్రజలు. 7 సర్గలు 1975 లో ముద్రితం)
2) సూర్య పర్వము (మండే సూర్యుడు. 3 సర్గలు 1974)
3) పశుపర్వము (గొరిల్లా. 4 సర్గలు1976)
4) ప్రవాహపర్వము (నీరై పారిపోయింది. 3 సర్గలు 1976)
5) ఆద్మీ పర్వము (అరుస్తున్న ఆద్మీ. 3 సర్గలు 1983)
6) ప్రేమ పర్వము (ప్రేమలేఖలు – 3 సర్గలు 1983)
7) సముద్రపర్వము (సముద్రం నా పేరు. 3 సర్గలు 1979)
8) జ్యోత్స్నాపర్వము (శేషజ్యోత్స్న. 3 సర్గలు1972)
9) మౌక్తిక పర్వము (చమత్కారికలు) (వేరే పేరు లేదు, ఒకే ఒక సర్గ. 1985)
10) మయూర పర్వము (నేనూ నా నెమలి. 8 సర్గలు 1975)

ఈ ఆధునిక మహాభారతాన్ని సంస్కృతంలో కవి 'భారతీయ కర్షకేతిహాస' మని చెప్పుకున్నారు.

దీర్ఘకాలాల తర్వాత ఒక్కొక్క యుగంలో ఒక్కొక్క ఐతిహాసికకావ్యం,

దాని అనుబంధం వచ్చాయని చెప్తూ, శేషేంద్ర ఆధునిక మహాభారతానికి అనుబంధకావ్యంగా 'జనవంశం' రాశానని స్వయంగా పేర్కొన్నారు.

జనవంశం

జనవంశంలో ఆరు 'కాండ' లున్నాయి. అవి: 1) ఋతుకాండ; 2) భ్రమర కాండ; 3) ప్రజాకాండ 4) చంపూ కాండ 5) యుద్ధకాండ 6) చమత్కారిక కాండ. ఇవి రామాయణం లోని 'కాండల' స్ఫూర్తి తో చేసిన విభజనలే.

శేషేంద్ర సాహిత్య శైలి, అలంకారాలు: నిత్యజీవితంలోనైనా, కవిత్వ జీవితంలోనైనా, మనిషి భావ వ్యక్తీకరణకు అవసరమైంది భాష. ప్రతి వ్యక్తీ భాషను తనదైన పద్ధతిలో ఉపయోగించుకొని మాట్లాడినట్లే, కవులు, రచయితలు (సాహిత్యవేత్తలు) కూడా భాషను తనదైన పద్ధతిలో వినియోగించి, వ్యక్తీకరిస్తారు. ఆయా వ్యక్తుల రచనా శైలిని, కవితాత్మలను వారి వారి 'భావవ్యక్తీకరణ' విధానమే పట్టి ఇస్తుంది. ఋతువులు, కాలం, పూలు, చెట్లు, ప్రకృతి, ఆకాశం, నక్షత్రాలు, సూర్య చంద్రులు, వాన, ఎండ, చలి, మనిషి, జీవితం – ఇవన్నీ వర్ణించకుండా ఎవరైనా రాయగలరా? అసలు తెలుగు ప్రబంధ కావ్యాలలో అష్టాదశ వర్ణనలు ఉండాలని కవులు ప్రకృతి వర్ణనలలో కొత్తదనం కోసం ఎంతో తాపత్రయ పడ్డారు. అయినా వాళ్లు భాషను వాడే తీరే వారి 'శైలి' అవుతుంది. శైలిలో సౌందర్యం, అలంకారం, లయ వంటివి మిళితమౌతాయి.

> **శేషేంద్ర సాహిత్య శైలి, అలంకారాలు: నిత్యజీవితంలోనైనా, కవిత్వ జీవితంలోనైనా, మనిషి భావ వ్యక్తీకరణకు అవసరమైంది భాష.**

నిత్యజీవితంలో మనిషి మాట్లాడే భాష సాధారణంగా 'విషయ' సంబంధంగా, సూటిగా ఉంటుంది. అయినా, సంభాషణల్లో మనుషులు వారి వారి తత్వాన్ని బట్టి "ఆకట్టుకొనే విధంగా", 'వినాలనిపించే విధంగా' 'ఆకర్షణీయంగా' మాట్లాడుతుంటారు. కానీ సాహిత్యంలో ఈ 'ఆకట్టుకునే', 'ఆకర్షించే', 'చదవాలనిపించే' లక్షణాలు ఆయా కవులకూ, రచయితలకూ భిన్నభిన్నంగా ఉంటాయి. అవి వారివారి 'శైలి'గా మన గుర్తిస్తాం. నిత్యజీవితంలో

'ఇది దానివలె', 'అది దీనివలె' అని చెప్పేవే, సాహిత్యంలో వివిధ అలంకారాలుగా రూపుదిద్దుకున్నాయి. శేషేంద్రగారికి ఉన్న ప్రాచీన అలంకార శాస్త్రాల, ఆధునిక పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శ శాస్త్రాల అవగాహన లోతైనది. అందువల్ల ఆయన రచనల నిండా మనకు అనేక రకాలైన అభివ్యక్తి రూపాలు, అలంకారాలే కనిపిస్తాయి. మచ్చుకు కొన్ని మాత్రమే ప్రస్తావిస్తాను.

ప్రజాపర్వం, పు.44: కవిత్వం ఎర్ర గుర్రంలా పరిగెత్తుకు వస్తోంది – రక్తంలో మునిగిన బాణంలా, వీరుడు విడిచిన ప్రాణంలా. (కవిత్వ ధార ను పరిగెత్తే ఎర్రగుర్రం తో పోల్చాడు).

పు.42:చరిత్రలో చెమట ఒక శాశ్వత అంతర్వాహినిలా ప్రవహిస్తూ ఉంటుంది. (శ్రమ జీవి చెమట చరిత్రలో అంతర్భాగమని అర్థం).

సూర్యపర్వం, పు. 74: పిల్లల్ని రాత్రి ముక్కలు వెన్నెల్లో ముంచుకొని కొరుక్కుంటూ తినమంటా. (పిల్లలు వెన్నెలను ఆస్వాదించాలని. ఏదైనా పాల వంటి వాటిలో ముంచుకుని తినడానికి పిల్లలు ఇష్ట పడతారు)

పశుపర్వం, పు. 113: కష్టాల్ని కన్నీటిలో ముంచుకొని బిస్కెట్లలా తింటాను. (కష్టాలను దిగ మ్రింగి అనటం పరిపాటి; ఇక్కడ వాటిని బిస్కట్ల తో పోల్చి వాటిని కన్నీళ్ళలో ముంచుకుని 'తింటాడట' కవి)

పై ఉపమలన్నీ ఎవ్వరూ ఎప్పుడూ వాడనివి. కవిత్వాన్ని 'ఎర్ర గుర్రంతో' పోల్చడం; 'చెమట' అనేది చరిత్రలో ఒక అంతర్వాహిని, అనడం ఎంత కొత్త ఉపమలు! అట్లాగే 'రాత్రి' ని ముక్కలు చేసుకొని, 'వెన్నెల'లో ముంచుకుని 'కొరుక్కు' తినమని పిల్లలతో చెప్తాడు. తాను కూడా కష్టాలను కన్నీటిలో ముంచుకుని 'బిస్కెట్ల వలె' తింటాననంటాడు. ఇలాంటివే ఇంకా ఎన్నో ప్రతీకలు ఈయన రచనల నిండా కనిపించి, మనల్ని అబ్బురపరుస్తాయి.

ప్రవాహ పర్వమంతా ఆలంకారికమే. ఏ ఒక్క వాక్యమూ వదలాలనిపించదు. చాలా బాగా ఆకట్టుకొని పదే పదే చదివిస్తాయి. మచ్చుకు చూడండి :

"నేను ఘనీభవిస్తే ఒక నామరూపాత్మక వేగం. నేను ద్రవీభవిస్తే ఒక జ్ఞాపకాల ప్రవాహం."

"రాజకీయ నాయకుడు ఇరుసుగా – తిరుగుతోంది పత్రికల భాగోతం". (పు.167, ఆద్మీ పర్వం)

"భాష బోధిస్తుంది – పెదవులకు విచ్చుకునే విద్య" (పు. 193)

"అన్ని నేత్రాలకూ కనిపిస్తుంది, వస్తు జాలం;

కానీ కొన్నింటికే కనిపిస్తుంది

వీటిలో కవిత్వం అనే ఇంద్రజాలం." (ఆద్మీ పర్వం 211)

"నిన్ను కలియక ముందు నా ముఖం ఒక కొలంబస్ చూడని అమెరికా; ఒక హిల్లరీ ఎక్కని ఎవరెస్టు" (ప్రేమపర్వము 247).

సముద్రంలో వల వేసి చేపల్ని పడతారు – కానీ శేషేంద్ర అభివ్యక్తి గమనించండి.

"వలలు కావాలి, సముద్రం దున్నడానికి; పడవలు బుజాన వేసుకున్న వాడికి.

కలలు కావాలి జీవితం దున్నడానికి

గొడవలు భుజాన వేసుకున్నవాడికి". (సముద్రపర్వము 256)

"వడిగా కొండల ఒడిలో దూకే జలపాతాలు

మన ప్రేమకు సంకేతాలు" (జ్యోత్స్నపర్వము 288)

"నీవు కాలేజికి పోతుంటే బాబు

నిన్ను పొలాలు బిక్క మొహంతో చూస్తున్నాయి.

నీవు కాలేజి గోడల్లోకి పోతావు

అక్కడ్నించి గవర్నమెంటు గోడల్లోకి పోతావు

ఆ తర్వాత ఎప్పుడూ ఎవ్వరూ తిరిగిరాని

గోడల్లోకి పోతావు. ఇక నీవు బ్రతికిందెప్పుడూ?" (మౌక్తికపర్వము, పు. 301) (పిల్లలు పల్లె, ప్రకృతులకు దూరం అయి, కేవలం చదువు అంటూ నాలుగు గోడల మధ్య బందీలు అవటం గురించిన బాధతో)

"రైతులారా! రాజకీయ వర్షం పడుతోంది. మోసపోయి మీ విత్తనాలు చల్లకండి" (302) (ఇది ఎప్పుడు రాసారు; ఇప్పటికీ దీని ప్రాసంగికత (relevance) పోక పోగా, ఇంకా బలవత్తరం అయింది).

ఇట్లా ఉదహరిస్తూ పోతే, శేషేంద్ర కవిత్వం లోని వాక్యాలకు వాక్యాలనే ఎత్తి రాయాల్సి వస్తుంది. అంటే ప్రతీ వాక్యమూ కవితామయం. ఏది కూడా వదిలెయ్యలేం. వచన కవిత్వం, వచనమూ కలిసిన చంపూ కావ్యం ఈ ఆధునిక

మహాభారతం.

ఇక "జనవంశం" అనే అనుబంధ కావ్యంలో కూడా ప్రతీ వాక్యమూ కవిత్వీకరించిన కొటేషనే. మచ్చుకు కొన్ని ఉదాహరణలు:

"చెట్టుగా ఉంటే ఏడాదికొక వసంతమన్నా దక్కేది.

మనిషినై అన్ని వసంతాలూ కోల్పోయాను" (పు. 238)

"పుస్తకం మనిషి పశుత్వానికి, అడ్డంగా నేను కడుతున్న ఆనకట్ట" (పు. 251)

"ఒకనాడు నా శరీరం అంతర్ధానమవుతుంది.

అప్పుడు మీకు నా వాక్యాల్లో దర్శనమిస్తాను" (పు. 252)

"స్వర్గాలు పిడికిళ్లతో పట్టుకొచ్చిన

అనిష్కపట శిశువు – అశ్రువై నిద్రపోతున్నాడు" (237)

(చిన్నపిల్లలు పిడికిళ్లు మూసుకుని నిద్ర పోతారు).

నూతనత్వం, రమణీయకత

శేషేంద్ర పదబంధాలు, సమాస కల్పనలు కూడా కొత్తగా, ఆసక్తి కరంగా ఉంటాయి.

ఉదాహరణకు:

'పువ్వెడు వసంతం, రాజకీయ వర్షం, శిల్పించే, మధురించే, రాజకీయ రుతువు; ప్రజాస్వామ్య శిశువు ప్రసవం...'; .... ఇట్లా ఎన్నో కొత్త కొత్త పదబంధాలను, పదాలనూ సృష్టించాడు శేషేంద్ర.

ఆయన రచనల్లో విశ్వనాథ కనిపిస్తాడు; శ్రీ శ్రీ కనిపిస్తాడు. జాగ్రత్తగా చూస్తే ఒకసారి తిలక్‌నూ, మరోసారి జాషువానూ తలపిస్తాడు.

ఉదా: ఇది కవిత్వం కాదు. ఇది రక్తంతో,

కన్నీటితో తడిసిన అక్షరాల గుంపులు.

తుపాకి దెబ్బకు బెదిరి చెల్లా చెదరైపోతున్న

పక్షుల సమూహాలు (పు. 115) (ఇది తిలక్ "నా అక్షరాలు వెన్నెల్లో ఆడుకునే అందమైన ఆడపిల్లలు" అనే కవితను గుర్తు చేస్తుంది)

మరో ఉదాహరణ:

మనుషులకే ఇళ్లులేని ఈ దేశంలో, దేవుళ్లకు ఇళ్లు కట్టించాలని ఆక్రోశిస్తావెందుకు (116) (ఇది జాషువా రాసిన “ముప్పదియారుకోట్ల దేవతలెగవడ్డ దేశమున క్షుధార్తుల బాధ తీరునే“ అనే వాక్యాలను గుర్తుకు తెస్తుంది).

అలాగే పశుపర్వం (135) లోని ఈ ఉపమ చూడండి:

కవిత్వంలో రామణీయకతవల్లనే ఆకర్షణ శక్తి, కావ్యత్వం సిద్ధిస్తాయనీ మిగిలిన ‘కమిట్‌మెంట్’ ‘సార్వజనీన శ్రేయస్సు’ అనేవి ఔపచారికం అనీ ప్రాక్ పశ్చిమ సాహితీ విమర్శకులందరూ చెప్పారనే సారాంశాన్ని మేనిఫెస్టో ద్వారా అందించారు.

“ఎక్కడ శివమెక్కిన గణాచారుల్లా పూలు వసంతాలతో పోట్లాడుతుంటాయో, ఎక్కడ అడవులన్నీ వీరమాతల్లా జుట్టు విరబోసుకుని విద్యుల్లతలు మెడల్లో దాల్చుకొని ఉగ్రతాండవం చేస్తూంటాయో, ఎక్కడ సముద్రాలేగానీ సరస్సుల్లేవో ఆ మహా లోకానికి తీసుకుపో! (ఇది రవీంద్ర కవీంద్రుని “where the mind is...” ను గుర్తుకు తెస్తుంది.

“కవిత్వంలో ఎట్లా చెప్పడమనే దానికే స్థానం ఉంటుంది; ఎందుచేతనంటే విశిష్టంగా చెప్పబడిన మాటే కవిత్వం కాగలదు” (పు.92) అని తేలికమాటలతో వివరిస్తాడు.

కవిత్వంలో రమణీయకతవల్లనే ఆకర్షణ శక్తి, కావ్యత్వం సిద్ధిస్తాయనీ మిగిలిన ‘కమిట్‌మెంట్’ ‘సార్వజనీన శ్రేయస్సు’ అనేవి ఔపచారికం అనీ ప్రాక్ పశ్చిమ సాహితీ విమర్శకులందరూ చెప్పారనే సారాంశాన్ని మేనిఫెస్టో ద్వారా అందించారు. తన మొత్తం సాహిత్యమంతా ఒకే విధమైన మహాకావ్యమనీ, అందుకే అది ‘ఆధునిక మహాభారతం’ అనీ నిబద్ధతతో ప్రకటిస్తాడు. తద్వారా, తననూ, తన కావ్యసృష్టినీ ప్రాచీన కవుల సరసన చేర్చుకున్న సమర్థన కనిపిస్తుంది. ‘జనవంశ’ మనే అనుబంధ కావ్యంతో ‘తన కావ్యయాత్ర’ ముగిసిందని అవతారికలో (పు.29) చెప్పుకొన్నారు.

ఇవన్నీ చదివితే ప్రాచీన కావ్యాల కావ్యత్వ మంటే శేషేంద్ర కు ఉన్న గౌరవం, తన కవిత్వం కూడా వాటి వలె నిలిచి ఉండాలనే అంతర్లీన తపనా తెలుస్తాయి.

శేషేంద్ర కవిత్వం లో భాషా ప్రయోగాలు :

ఏ కవి కవిత్వం గుర్తించాలన్నా ఆ కవి వాడిన భాషను అధ్యయనం చేయడం అవసరం. ఆయనే చెప్పినట్లు:

"ఏ శతాబ్దపు భాష అయినా వాడు; కానీ వట్టి శబ్దాలు కవిత్వం కాదు. భాషే కవిత్వం కాదు గనక " (పు. 87).

పైన శేషేంద్ర నే స్వయంగా భాషే కవిత్వం కాదన్నా, భావాలను కవిత్వీకరించేందుకు కవి ఎంచుకునే భాషా పరిశీలన వల్ల మనకు ఆ కవి హృదయం, కవిత్వ తత్త్వం తెలుస్తాయి. అందువల్ల శేషేంద్ర భాషా పరిశీలన భాషా శాస్త్ర అధ్యయనం పట్ల నా కున్న ఆసక్తి తో ఈ కింద కొంతవివరిస్తాను. ఈయన రచనల్లో గ్రాంథికం మొదలుకొని ఉర్దూ, ఆంగ్ల మిళితం అయిన వివిధ వ్యక్తీకరణల తో కూడిన తెలుగు లోని విభిన్న భాషా భేదాలు మనకు కనిపిస్తాయి.

ఏయే విషయ వ్యక్తీకరణకు కవి/రచయిత ఏయే పదాలు, ఏయే పదబంధాలు, ఏయే వాక్యాలు ఎట్లా, ఎప్పుడు వాడాడో చూస్తే, ఆ భావానికీ, ఆ భాషకూ మధ్యగల సంబంధం, సాన్నిహిత్యం మనకు బోధ పడుతాయి.

ఒకటి రెండు భాషలు వచ్చిన వారికన్నా బహుభాషలు వచ్చినవారి వ్యక్తీకరణల్లో వారికి తెలియకుండా, అచేతనంగానో, చేతనంగానో ఆయా భాషలు కలిసిపోతాయి.

శేషేంద్ర రచనల్లో ఉర్దూ అలవోకగా, ఆత్మీయంగా మిళితమైంది. 'దారి' అనేమాటకన్నా 'రస్తా' అనే మాట వాడడానికే ఎక్కువ మొగ్గు చూపాడు. అలాగే ఎన్నెన్నో ఉర్దూ మాటలు స్వేచ్ఛగా కలిసిన పదబంధాల, వాక్యాల ప్రయోగాలు కనిపిస్తాయి.

1946 నుండి రాస్తూండటం వల్ల శేషేంద్ర భాషపై, ఎంచుకున్న ఛందోరీతులపై ఆయా కాలాల భావ ప్రభావమూ, భాషా ప్రభావమూ కనిపిస్తుంది.

వాటిలో 1946 – 67 ల మధ్య శేషేంద్ర రచనల్లోంచి 'సొరాబు', 'షోడశి' లను పరిశీలించాను. వాటిలో 'సొరాబు' పద్యకావ్యం; 'షోడశి' రామాయణ రహస్యాలను విప్పి తెలిపే వ్యాఖ్యానం. ఈ రెండింటిలోనూ ప్రధానంగా గ్రాంథిక,

కావ్యభాష మనకు కనిపిస్తుంది.

సొరాబు నుండి :

లేఖన పరంగా చూస్తే శకట రేఫ (ఎఱుక), ఋ కారం, (ఋషి, ఋతువులు), అరసున్నాలూ, ద్రావడులూ (క్రొత్త, ప్రొద్దు, త్రొక్క, ప్రక్క) కనిపిస్తాయి.

పదాలను విడదీసి కానీ, అచ్చును తొలగించి సంధి చేసి కానీ ఛందస్సు కనుగుణంగా పదాలను భాషా నియమాలకు లోబడి మార్చే విధం కనిపిస్తుంది.

ఉదా: రాత్రి/రాతిరి; తార్తారు/తార్త్ర, అందురు/అంద్రు మొ॥ బారులు తీర్చినారు. ఎది < ఏది.

క్రియారూపాలు: పడిపోయెను; వచించెను, తెలియగఁజేతును; సల్పినాడను, చూపట్టెడు, పిలిచిరి వంటి ప్రాచీన క్రియా రూపాలు కనిపిస్తాయి.

బహువచనాలు: తెలుగు బహువచన రూపాలు సంక్లిష్టమైనవి. ప్రాచీన కావ్యాలలోవాడిన 'కాళులు (కాళ్ళు) (పు:35), గోళుల(గోళ్ళ) (పు. 31); కుచ్చెళులు (కుచ్చిళ్లు) వంటి అనేక ఆధునిక భాషలో లేని, కేవల ప్రాచీన వ్యక్తీకరణలు కనిపిస్తాయి.

కింది ఉదాహరణలు కూడా గమనించండి. ఇవి సందులకు సంబంధించినవి.

గసడదవాదేశ సంధి: సుతుండువోలె, చిల్లులువోయెడి; ఇల్లు సేరక; కంచెగట్టి.

వాక్య నిర్మాణం: వాక్యం మధ్య క్రియారూపం అంటే క్రియాంత భాష అయిన తెలుగులో కవులు ఛందస్సు సౌకర్యాల కోసం లయ కోసం, కొత్తదనం కోసం క్రియను కొన్ని సార్లు వాక్యం మధ్యలో వాడారు. ఇలాంటి శేషేంద్ర ప్రయోగాలు కూడా ప్రాచీనమే. ఇవి పద్యాలలో ఎక్కువగా కనిపిస్థాయి. కొన్ని ఉదాహరణలు చూడండి:

సకల వ్యథఁ దొలగఁ ద్రోయుచుఁ బుచ్చగలేవె కాలమున్?

(కాలము పుచ్చగ లేవె (కలవాడను) (పుట. 51).)

ఓ సొరాబగపడెంగాదె నీకు తుదకంతయు? (ఓ సోరాబూ! నీకు తుదకంతయు నగపడెంగాదె?)

ఏమియనం గలాడ?

ఇవన్నీ ప్రాచీన కావ్య భాషా వ్యక్తీకరణలే.

ఆయన పద్యాలలో ఇలాంటి రూపాలు కనిపిస్తాయి.

'షోడశి'లో రామాయణానికి, ప్రత్యేకించి సుందరకాండకు అందరికీ పైకి తెలిసిన సామాన్యార్థమూ వాచ్యార్థమూ కాకుండా, రహస్యార్థము కూడా ఉన్నదని అది "గుప్తము"గా ఉందని, అది "శ్రీవిద్య"కు సంబంధించిన మంత్రతంత్రపరమైన వ్యాఖ్యానం అని సోపపత్తికంగా వివరించడం జరిగింది. ఈ విషయాలు అందరికీ అర్థమయ్యేవి కావు.

ఈ గ్రంథమంతటా 'బడు' వాక్యాలు కొల్లలుగా కనిపిస్తాయి. 'కుండలినీ యాగము సుందరకాండమున చెప్పబడినది' తో ప్రారంభమై, 'కొనిపోబడిన'. 'వేడబడకపోవుట' (నాటకం), చెప్పబడినది, సూచించబడినది, అనబడును; (వ్యంజిత) చేయబడెను... వంటివెన్నో వాక్యాలున్నాయి. ఒక్కొక్క సారి ఒకే వాక్యంలో రెండుమూడు 'బడు' ప్రయోగాలు కనిపిస్తాయి. (విశ్వనాథ కూడా 'బడు' వాక్యాలు ఎక్కువగా వాడినాడు).

ఇది వ్యాఖ్యానం కాబట్టి చదువరిని శ్రోతగా గుర్తించి – "కదా!"; 'చూడుడు' వంటి సంభాషణల్లో శ్రోత దృష్టి తనవైపునే ఉంచుకునే భాషా ప్రయోగ వర్ణనలు కూడా కనిపిస్తాయి. క్రియలలో "చెప్పజాలను" వంటి ప్రయోగాలున్నాయి.

మొత్తానికి ఈ ప్రయోగాల అధ్యయనం ద్వారా సంస్కృత, తెలుగు సాహిత్యాలలోని ఆయన పాండిత్యాన్ని మనం తెలుసుకోగలుగుతాం. ఆధునిక మహాభారతంలోని కొన్ని యత్తదర్థక వాక్యాల తో కూడిన సంశ్లిష్టవాక్యం చూడండి: (పుట 62):

"ఎవరు దేశమంతా దున్ని తమ దేహపు కండలు మట్టికిస్తారో, ఎవరు నేలగొంతు ఆలించి దాన్ని లాలించి తమ చెమటతో, రక్తంతో వెన్నలా జున్నులా మృదువు చేశారో, పెరిగే పైర్ల వొంపు సొంపూ, అందమూ గంధమూ లాలనతో చూస్తూ చూస్తూ, ఉదయించబోయే ధాన్యం కోసం ఉదయాస్తమయాలు కలలు కన్నారో, కానీ అంతిమ సమయంలో ఒక్క గింజ కూడా దక్కకుండా అంతా విడిచి నిష్క్రమించారో, ఆ అమృత వీరులు, మానవ ఇతిహాసంలో అమృత వీరులు; ఆ కోట్లాది పేరు లేని శ్రామిక జీవులు భూమిని వదల్లేక మట్టిలో కలిసి నిరీక్షిస్తుంటారు". (ఈ వర్ణన లోని పరిస్థితి ఇప్పటికీ ఇలాగే ఉంది, ఏమీ

మారలేదు)

"ఈ సమస్య ఏదయితే ఉందో అదే కన్నీటికి జన్మస్థానం" (పుట 152 ప్రవాహ పర్వం)

గొరిల్లా/పశుపర్వంలో (పు. 118)

సంయుక్త, సంశ్లిష్ట వాక్యాలు

ఈ కింది ఉదాహరణలలో మొదటిది సంయుక్త వాక్యం అయితే రెండోది సంయుక్త వాక్యాలతో కూడిన సంశ్లిష్టవాక్యం.

"ఈ బ్రతుకు నీకివ్వబడింది ఎలా చావాలో తెలుసుకోవడానికి కాదు. ఎలా బ్రతకాలో తేల్చుకోవడానికి".

ఇవి రెండూ వేర్వేరు వాక్యాలే కానీ వాటిమధ్య ఉన్న సంబంధం వల్ల రెండూ కలిపి సంయుక్త వాక్యం అయింది.

సంశ్లిష్ట (పెద్ద) వాక్యం: (ప్రవాహపర్వం. పు. 41).

"ఆ తామస ఖండాల అంతరాళాల్లో మార్మికదేవతా సమూహాలు చేసే కృత్యాలూ, అగరుధూప కోపోద్రేకాలు రేపే మేఘాలు ఢమరుఢక్కాది చర్మవాద్యాల కంఠనాళాల్లో నుంచి మూకలు మూకలుగా దూకే భూతప్రేత పిశాచాలూ శబ్దంలో అధివసించే సూక్ష్మశక్తికి లొంగి సంగీతాల్లా మసలే చరాచర వస్తుజాల ప్రకంపనాలూ అంతా ఒక విచిత్ర ధూమ్రమండలం!"

ఇందులో కృత్యాలు, మేఘాలు, భూత ప్రేత పిశాచాలూ, ప్రకంపనాలు అనే మూడు నామాలు కలిసి సంయుక్తమైతే,అవి తిరిగి ఒక్కొక్కటీ ఒక్కొక్క ఉపవాక్యాలతో ("మార్మిక దేవతా సమూహాలు చేసే") వంటి పద బంధ విశేషణాలు అన్నీ కలిసి ఒక పెద్ద వాక్యం అయింది. ఈ వాక్యం లో ' చేసే; రేపే; దూకే; లొంగి; మసలే' వంటి అసమాపక క్రియలతో ఈ సంశ్లిష్ట వాక్యం రూపొందింది.

ఇలాంటి ఊహలతో కూడిన సంశ్లిష్టవాక్యాలు సామాన్య పాఠకులకు ఎంత మేరకు అర్థం అవుతాయో అన్న సందేహం కలుగుతుంది; కానీ ఆయన పాండిత్యం, ఆయన ధార అట్లాంటిది. అవి "అప్రయత్నంగా" ఏర్పడ్డవి.

ఆయన రచనల్లో పైన చెప్పుకున్నవిధంగా ప్రతీ వ్యక్తీకరణ ఆయన సృష్టి; వాటిలో కొన్ని ఎంత వినూత్నం అంటే, ఇతర కవులెవ్వరిలోనూ అలాంటి వాటిని

మనం చూడం.

పైన ఇచ్చిన ఉదాహరణలు శేషేంద్ర భాషాపటిమకూ, ఊహాకల్పనారచనా సామర్థ్యానికి మచ్చు తునకలు మాత్రమే. నిజానికి ఆయన ప్రతి రచనా కూడా ఆయనబాల్యం నుండీ పెంపొందించుకున్నభాషసాహిత్యాల పాండిత్య ప్రతిభలను సాహిత్య అభిరుచి వున్న పాఠకులందరనీ వదలకుండా కట్టి పడేస్తాయి

శేషేంద్ర సాహిత్య విమర్శ: సంప్రదాయ వ్యాకరణ అలంకార శాస్త్రాలనూ, పాశ్చాత్య సాహిత్య విమర్శనూ, మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతాలను అధ్యయనం చేసి, తన సాహిత్య ఆలోచనలను మేళవించి తెలుగు సాహితీవిమర్శ లోకానికి అందించిన కొత్త ' tonic' వంటి సైద్ధాంతిక సాహితీ విమర్శ పరికల్పనే 'కవిసేన మానిఫెస్టో'. ఇది 1977 లో వచ్చి, సాహిత్య లోకాన్ని ఒక ఊపు ఊపింది.

తన కవిత్వంలో కూడా అక్కడక్కడా సాహిత్యం, కవిత్వం, కవులపై తన అభిప్రాయాలు నిష్కర్ష గా వెల్లడించిన శేషేంద్ర "కవి మొదట అనుభూతిని కళగా అభ్యాసం చెయ్యాలి; ఆత్మీకరణని కళగా అభ్యాసం చెయ్యాలి; తర్వాత అభివ్యక్తిని కళగా అభ్యాసం చేయాలి" అనీ వివిధ ప్రాచ్య పాశ్చాత్య విమర్శకులను క్రోడీకరిస్తాడు. (కవిసేన మేనిఫెస్టో పు. 68)

కవిసేన మానిఫెస్టో లో " కవిత్వం బతుకు తెరువు కాదు; జీవన విధానం" అనీ, యువతరం లో సాహిత్య విద్యార్థుల కోసం వాళ్ళలో ప్రాచ్య పాశ్చాత్య కావ్య తత్త్వ చింతన గురించిన సరియైన అవగాహన కోసం తపించి శేషేంద్ర అందించిన ఈ మేనిఫెస్టో చదవడం ద్వారా ప్రతీ సాహిత్య అభిరుచి కల తెలుగు వాడూ సాహిత్యం పట్ల సరియైన అవగాహన ఏర్పరచుకోగలుగుతాడు; లేదా ఆయన సిద్ధాంతాన్ని ప్రశ్నించ గల జ్ఞానం నేర్చుకుంటాడు. కాబట్టి నిర్లక్ష్యం చేయకుండా ప్రతి సాహిత్య విద్యార్థీ ఈ పుస్తకాన్ని తప్పనిసరిగా చదవాల్సి ఉంది. సాహిత్య విమర్శకుడిగా ఆధునిక తెలుగు సాహిత్యంలో కాలు/చెయ్యి పెట్టే ప్రతిసాహిత్య విద్యార్థీ ముందుగా చదవాల్సిన గ్రంథం ఇది.

శేషేంద్ర వైజ్ఞానిక రచనలు: ఎక్కువమంది పరామర్శించని శేషేంద్ర రచనలు ఆయన 'వైజ్ఞానిక రచనలు'. విశ్వవివేచన, (చైతన్య పరిణామ చరిత్ర); నరుడు — నక్షత్రాలూ, ఊహలో – అనే మూడు గ్రంథాల్లో "భూమి, విశ్వం, నక్షత్రాల గమనం, విజ్ఞానానికి కర్త ఎవరు?, నక్షత్రాలు అలసిపోతే?" వంటి అనేక అంశాల గురించి శాస్త్రీయంగా మనకు తెలియవస్తోన్న వాటిని వివరించే ప్రయత్నాలు చేశారు. అయితే, వాటిల్లో కొన్ని చోట్ల అంతర్లీనంగా 'జ్యోతిష' సంబంధమైన

పరామర్శ నిబిడీకృతమై కనిపిస్తుంది. వైజ్ఞానిక శాస్త్రవేత్తల ప్రతిపాదనలను కొన్నింటిని ప్రాచీన భారతీయ తాత్త్విక చింతనతో మేళవించడం జరిగింది. "డబ్బునూ, అధికారాన్నీ నిరసించి, అంతరజ్యోతిని వెలిగింప జేయడం మన సంప్రదాయ వాఙ్మయ పద్ధతి" అని, తన మార్గం కూడా దానిలో భాగమే నని సూచించినా, ఆధునిక భారతీయ, ప్రపంచ సమాజాలు ఆ సంప్రదాయేతరమైన డబ్బు, అధికారాల చుట్టే పరిభ్రమించడం చూస్తే, దాన్ని మార్చడం ఎంత కష్టసాధ్యమో అవగతమవుతుంది. కవులు ఆదర్శ, తాత్త్వికత లు ఎంత అద్భుతంగా కవిత్వీకరించినా వాటి ప్రభావం అతి స్వల్పమని అనిపిస్తుంది.

శేషేంద్ర రచనల అనువాదాలు: శేషేంద్ర స్వయంగా బహు భాషా వ్యవహర్త అయినా, ఆయన రచనలను ఆయనే అనువాదం చేసుకోలేదు. ఆయన రచనల్లో వాల్మీకి సుందరకాండ తాత్త్విక వ్యాఖ్యానమైన 'షోడశి' ని అదే పేరుతోను, శ్రీహర్షనైషధ కావ్యారసావిష్కరణ అయిన స్వర్ణహంస ను అదే పేరుతోనూ గురజాడ సూర్యనారాయణమూర్తిగారు ఇంగ్లీషు లోనికీ; 'సముద్రం నా పేరు' కవితను కె. దామోదరరావు గారు ఇంగ్లీషులోకి అనువాదం చేశారు. ఈ అనువాదాలను అధ్యయనం చేయాల్సిన అవసరం ఉంది. ఇటీవల కాలంలో అభివృద్ధి చెందుతూ వస్తూన్న అనువాద సిద్ధాంతాల నేపథ్యంలో ఈ గ్రంథాల అనువాదాల అధ్యయనం అనువాదాల తీరునూ, అనువాదంలో చిక్కులనూ, పరిష్కారాలను చూపడానికి దోహదపడవచ్చు.ఇటీవల హిందీ అనువాదాల ప్రయత్నం కూడా జరుగుతోంది.

శేషేంద్ర గజల్స్– లక్ష్య లక్షణాలు: శేషేంద్ర శర్మగారికి ఉర్దూ కవిత్వంపైనా, ప్రత్యేకించి గజల్ పైనా ఎంతో ప్రీతి. "ఈ నగరం జాబిల్లి" హైదరాబాదు నగర పుట్టుకతో పెనవేసుకున్న కులీకుతుబ్ షా, భాగమతి ప్రణయగీతి. 'గజల్ వాతావరణం'తో పై కథను నృత్యనాటికగా రాసి ఇచ్చి తీరాలనే మిత్రుని (పి. యస్. రామారావు) మాట కాదనలేక "గజల్లలోనే జీవించిన " శేషేంద్ర గజల్ కు లక్ష్యంగా "ఈ నగరం జాబిల్లి" గీత కావ్యాన్నిరాసి , దీనికి అనుబంధంగా గజల్ లక్షణాలనూ వివరించారు. ఈ వ్యాసాలు చదివితే, ఒక సైద్ధాంతిక వివరణ, చర్చ ఎంత విలక్షణంగా, ఉద్వేగంగా కూడా చేయవచ్చో తెలుస్తుంది. "గజల్ ఒక అయస్కాంతం, 'ఒక అగ్ని', ఒక రంగుల పక్షి', 'ఒక సంస్కృతి'; దీన్ని కులీకుతుబ్ షా దక్కనీఉర్దూలో (పారశీక, మరాఠి, తెలుగు, కన్నడ భాషల సమ్మిళిత) మొట్టమొదటిసారిగా 16వ శతాబ్దంలో రాసాడు. అక్కడి నుండి అది ఢిల్లీకి పాకి,

వలీ, సౌదా, మీర్, గాలిబ్, ఇక్బాల్ వంటి అనేకమంది కవులను సృష్టించింది." అని గజల్ పుట్టుక హైదరాబాదు లోనే అని నిర్ద్వంద్వం గా ప్రకటించాడు.

"గజల్లో రెండేసిపాదాల ద్విపదలు (అంటే – కప్లెట్స్) ఏడు, ఎనిమిది ఉంటాయి. అందులో ఒక్కో ద్విపదని 'షేర్' అంటారు. పాదాన్ని మిస్రా అంటారు".

(పక్షులు, సముద్రం నాపేరు, ఈ నగరం జాబిల్లి, పుట. 118)

"ఆ రెండు పాదాల్లో హృదయాన్ని స్పృశించే చమత్కారం"

"గజల్ వాస్తవంగా పాడబడే పాట".

రెండు పాదాల షేర్ దాలీ దబీల్ టెక్నిక్.

అందులో నాలుగు జీవ ద్రవ్యాలుంటాయి; అవి: (1) అందాజె (అభివ్యక్తి), (2) బయాాc (శైలి), (3) ఖాఫియా (అంత్యానుప్రాసలో మొదటి భాగం); రతోఫ్ (అంత్యానుప్రాసలో ఖాఫియాను అంటుకుని వచ్చే రెండో భాగం)".

ఇట్లా గజల్ లక్షణాలను వివరిస్తూనే, గజల్ కవిత ప్రేమలో పుట్టి, శోకం మీద బతుకుతుందనితెలిపాడు. ఆ లక్షణాలను కొన్ని 'కుటుంబాలు' గా వర్గీకరించాడు. ఇవి ప్రేమ, దుఃఖము, మధువు, కవిత, ఖుదా అనే హిరణ్య సోపానాలపై ఆధారపడి రూపొందుతాయనీ, వాటిని ఎక్కి ఉర్దూ కవులు 'మానవశిఖరాల్లో కలిసిపోయారనీ' ఉద్వేగంగా వివరిస్తారు.

ఈ గజల్ లక్షణాలు కబీర్ దోహాల (ఇతర దోహారచనల్లోనూ) లోనూ వాల్మీకి అనుష్టుప్ శ్లోకాల్లోనూ ("అసలు వాల్మీకిలో ఉన్నన్ని గజళ్లు ఎవ్వరిలోనూ లేవు" (పు. 139)); వేమన్న ఆటవెలదిలోనూ ("వేమన ఆటవెలది గజల్ యొక్క (దావా దబీల్ టెక్నిక్కు నిలిచే విద్య" (పు. 140)) ఉన్నాయనీ ఆశ్చర్యాన్ని ప్రకటిస్తూ, నిరూపిస్తారు.

"గజల్ అనే ఒక మోహపాశంతో ఉర్దూ కవి ప్రజల్ని బంధించి తన వైపుకు లాక్కుంటాడు. మాట శక్తే మానవుడ్ని ప్రభావితం చేయగల ఏకైక ఆయుధం" అని సిద్ధాంతీకరిస్తారు.

తెలుగు లో గజల్ సాహిత్యం లో కృషి చేసిన దాశరథి, సి. నారాయణ రెడ్డి వంటి కవుల తో పాటు శేషేంద్ర కూడా గుర్తుంచు కోవలసిన మంచి గజల్ కవీ విశ్లేషకుడు కూడా.

ముగింపు: శేషేంద్ర సాహిత్యం, పైన వివరించినట్లు భావుకత, మానవత, ఆధ్యాత్మికత లను మేళవించి భారతీయ, భారతీయేతర తాత్త్వికత లతో కలగలిపి తన సాహిత్యంలో ఒక కొత్త ఒరవడిని, సృష్టించినట్లు ఆయన సాహిత్యం చదివితే మనకర్థమవుతుంది. ఆయన పద్యాన్నీ, వచనాన్నీ సమానంగా, సమర్థవంతంగా స్వంతం చేసుకుని, తన కవిత్వం ద్వారా వాటికి వినూత్న శక్తిని అందించారు. భారతదేశంలోని రైతుకోసం, శ్రామికుల కోసం, వారి సంక్షేమం కోసం ఆయన సాహిత్యం అధిక స్థానాన్ని ఇచ్చింది. కమ్యూనిస్టు భావజాలంతో రాసినా, ఆయన విప్లవ రచయితలతోనూ, కమ్యూనిస్టులతోనూ కలిసి పని చేయలేదు. సాహిత్య సామాజిక అంశాల పట్ల ఎంతో స్పష్టత ఉన్నప్పటికీ ఎందువల్ల వారితో కలసిపోలేకపోయాడు? అన్న ప్రశ్న మనకు స్ఫురిస్తుంది; దానికి సమాధానమూ ఆయన రచనల్లోనే మనకు దొరుకతుంది కూడా. ఆయన సృష్టించిన సాహిత్యంలో ఛందోబద్ధమైన పద్యపాదాలూ లయబద్ధంగా ఉండే రచనలూ మొదలైనవాటిని ఈ కాలం సాహితీ కృషి చేస్తున్న వారు చదవటం అర్థం చేసుకోగలగటం కష్టం. అంటే అటు విశ్వనాథ , జాషువాల వలె కాకుండా; ఇటు గురజాడ, శ్రీ శ్రీ ల వలేకాకుండా శేషేంద్ర ప్రాచీన అర్వాచీనాలను ఏకీకృతం చేసెప్రయత్నం చేసినట్లు తోస్తుంది. ఆధునికంగా తెలుగు సాహిత్య విద్యార్థులే అనేకమంది పద్యం చదవలేని, అర్థం చేసుకోలేని స్థితిలో ఉన్నారు. అలాంటప్పుడు ఆయన తన సాహిత్యాన్ని ఎవరికోసం నిర్దేశించారో, వాళ్లకు చేరడం కష్టమైపోయింది. తెలుగువారిలో ఇంకా పూర్తి అక్షరాస్యత సిద్ధించలేదు; అక్షరాస్యుల్లో సాహిత్యం చదివేవాళ్లు తగ్గిపోయారు. సాహిత్యం చదివే ఆసక్తి ఉన్న ఏ కొద్దిశాతం మందో యువ తరంవారికి శేషేంద్రను చదవాలంటే పైన చెప్పిన కారణం వల్ల కాబోలు కొంత అనాసక్తి గా ఉన్నట్టు సాహిత్యకారుల అంచనా. ఎందుకంటే, ఈ వ్యాసంలో వివరించినట్లు ప్రతి ఖండికను చదివి అర్థం చేసుకుని, ఆస్వాదించగల 'సాహితీ మానసిక సంసిద్ధత' ఉన్నవారు చాలా తక్కువ అనిపిస్తుంది.

ఆయన సామాన్య మానవుడికి సమాన న్యాయాన్ని ఎంత ఆకాంక్షించాడో , అంతగానే ప్రాచీన భారతీయ సాహిత్య సంప్రదాయాన్ని కూడా అభిమానించాడు; అంతేకాదు ప్రకృతినీ, ప్రేమనూ ప్రేమించాడు. ఈ అన్నింటినీ సరిగ్గా అర్థం చేసుకోవడం ఆధునిక సాహిత్య విద్యార్థికి అంత సులభం కాదు. అల్పాక్షరాలతో అనల్పార్థాలను సృష్టించిన ఆయన కవిత్వీకరణను అర్థం చేసుకుని, ఆస్వాదించాలంటే, ప్రాచీన, ఆధునిక సంస్కృత, తెలుగు సాహిత్యాలను చదివిన జ్ఞానం కొంతలో కొంతైనా అవసరం.

శేషేంద్ర వ్యక్తిత్వం, కవిత్వం ఆయన మాటల్లోనే తనని తనే విశ్లేషించుకున్న ఈ కింది వాక్యాల ద్వారా అర్థం చేసుకోవచ్చు :

"కలల వర్తకపు క్యాపిటలిస్టువు నీవు

- నీకు జ్ఞానం కంటే ప్రేమతోనే పని ఉంది; నీవు కవివి ఓ శేషేన్!
- విప్లవానికి నీవు ఉదయతారవు!
- నా పోయెం.... ఒక తిరుగులేని ఆయుధం.
- "నేనింతే ఒక పిడికెడు మట్టే కావచ్చు;
  కానీ కల మెత్తితే నాకు
  ఒక దేశపు జెండా కున్నంత పొగరుంది".
- నా కవిత్వం మనిషికి, కేవలం ఒక డిఫెన్సు.
- పోట్లాట నేను బ్రతకడానికి పీల్చే ఊపిరి.
- నా కవిత్వం ఏ జెండానూ ఎగరేయదు; కానీ నా చేతులు నా దేశ ఖడ్గాలు.
- ఒక అందమైన పోయెం అంటే దానికి ఒక గుండె ఉండాలి.
  అది కన్నీళ్లు కార్చాలి; క్రోధాగ్నులు పుక్కిలించాలి.
- శేషేన్, నీవు పీడిత ప్రజలకే చెందుతావు
  అక్షరమై అందరికీ అందుతావు.
- ఓ శేషేన్, నీవొక పల్లెటూళ్లో, మొలకెత్తిన ప్రేమ దేవతవు.
- ఓ శేషేన్, నాకు తెలుసు, నీకు కవిత అంటే ఒకద్రాక్ష, ఒక ఉత్ప్రేక్ష.
- స్వర్గనరక పేజీలను బాగా తిరగేసిన రుషి వో శేషేన్!
- నీవొక గడ్డం లేని మహర్షివి; దేవుడు లేని భక్తుడివి."

అంటే తానొక కలల వర్తకపు క్యాపిటలిస్టు, ఒక విప్లవ ఉదయతార, ఒక పల్లెటూళ్ళో మొలకెత్తిన ప్రేమ దేవత, గడ్డం లేని మహర్షి, దేవుడు లేని భక్తుడు, జెండా పొగరు వంటి దేశ భక్తుడు.

ఇన్ని పరస్పర విభిన్న రూపాల ఏకాకృతి అవడం వల్ల శేషేంద్ర, ఆయన కవిత్వమూ అర్థం అయినట్లే కనిపిస్తూనే పూర్తిగా అర్థం కావు. మన మనస్సులలో ప్రేమను, ఆత్మలో స్థైర్యాన్ని అందించే ఈ సాహిత్యం బహుశా అందువల్లేనేమో

విస్తృత సాహిత్య లోకం నోళ్లలోనూ, నాలుకల పైనా నిలదొక్కుకోలేక పోతోంది. అయినా కొందరిలో నైనా ఈ సాహిత్య సంకల్ప ఉద్దేశాలు నిలబడు తున్నాయి! అందుకు ఈ పుస్తకాలలో ముద్రిత మైన అనేక సాహిత్యకారులు రాసిన వ్యాసాలే సాక్ష్యం!!

ఆధార గ్రంథాలు

ఉషా దేవి, అయినవోలు. 2022. వ్యాఖ్య. జాషువా రచనలు గబ్బిలము టీకా తాత్పర్యాలతో. ఎమెస్కో. హైదరాబాదు

జాషువా, గుర్రం. 1941–42. గబ్బిలము.

తిలక్, బాలగంగాధర, దేవర కొండ. 1968. అమృతం కురిసిన రాత్రి.

శేషేంద్ర శర్మ గారి రచనలు :

1. ఆధునిక మహాభారతం. (Poems published between 1970–1986). (వీటిలో కొన్ని ముందుగా విడి విడి పుస్తకాలుగా వచ్చాయి. వాటి పేర్లు కింద ఇవ్వబడ్డాయి)
2. సొరాబ్. పద్య కావ్యం. 1954. 3rd. Edition 2016.Gunturu Seshendra Sharma Memorial Trust
3. మండే సూర్యుడు. 1974.(ఆధునిక మహాభారతం)
4. షోడశి. 2013. Ibid.
5. స్వర్ణ హంస 2014. e– book Online. (1St edn. 1967 and 2nd edn. 1999.)
6. నాదేశం – నా ప్రజలు. 1975. 4 త్. Edn. 2016. Ibid.(ఆధునిక మహాభారతం లో కూడా)
7. గొరిల్లా 1976. (పై..)
8. నీరై పారిపోయింది 1976. (పై)
9. అరుస్తున్న ఆద్మీ 1983 (పై)
10. ప్రేమ లేఖలు. 1983. (పై)

11. సముద్రం నా పేరు 1979. (పై.)
12. శేష జ్యోత్స్న 1972. (పై)
13. చమత్కారికలు 1985. (పై)
14. నేనూ నా నెమలీ 1975. (పై.)
15. జనవంశమ్ కావ్యకృతి 1993, 2 nd. Edition 2016. Gunturu Seshendra Sharma Memorial Trust, Hyderabad
16. కవిసేన మేనిఫెస్టో ఆధునిక కావ్యశాస్త్రమ్. 1977(2015 3rd edition) Gunturu Seshendra Sharma Memorial Trust, Hyderabad
17. ఋతు ఘోష పద్య కావ్యం; మండే సూర్యుడు వచన కవితా సంపుటి(రెండూ కలిపి) 2008. Kavita Publications, Houston. USA
18. నరుడు – నక్షత్రాలు 2011. Gunturu Seshendra Sharma Memorial Trust, Hyderabad
19. విశ్వ వివేచన (చైతన్య పరిణామ చరిత్ర). 2012
20. ఊహాలో....1968. 2nd edn. 2001. Jyotsna Publications. Hyderabad
21. పక్షులు (పుటలు 33–80); సముద్రం నా పేరు (పుటలు 81–97); ఈ నగరం జాబిల్లి (పుటలు 106–151).
22. (మూడూ కలిపి) 2009. Gunturu Seshendra Sharma Memorial Trust. Hyderabad.

గమనిక: శ్రీ గుంటూరు శేషేంద్ర శర్మ గారి జయంతి సందర్భంగా 2018 అక్టోబర్ లో ఇచ్చిన ఉపన్యాసం ఆధారంగా రాసిన వ్యాసం. శేషేంద్ర శర్మ గారి అబ్బాయి సాత్యకి గారికి ధన్యవాదాలు.